

**ПОРЕДИЦА
•НОБЕЛИСТИ•**

Съкратено издание в два тома с епилог от автора,
посветен на следвоенните години.

УИНСТЪН С. ЧЪРЧИЛ

ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА МЕМОАРИ

Том 1

Превод от английски Ирина Кючукова, Любомир Кючуков

КНИГОИЗДАТЕЛСКА КЪЩА **trud**

София, 2015

MEMOIRS OF THE SECOND WORLD WAR
Copyright © 2015, Winston S. Churchill
All rights reserved.
Всички права запазени.

© Ирина Кючукова, Любомир Кючуков, превод, 2015 г.
© Стефка Иванова, корица, 2015 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2015 г.

ISBN 978-954-398-417-6

От издателя

Двата тома представляват съкратено издание на големия труд на сър Уинстън Чърчил „Втората световна война“, състоящ се от шест тома: „Назряващата буря“, „Звезден миг“, „Великият съюз“, „Кръстопът на съдбата“, „Обръчът се затяга“, „Триумф и трагедия“.

Текстът е намален до приблизително една четвърт от оригиналния обем, но въпреки това много изразително представя военните събития с думите на забележителния лидер, който получи Нобелова награда за литература за своя писателски труд. Резултатът не е толкова съкратена история, колкото изразяване на същността на войната, както е видяна от нейния велик участник.

Извадки от предговора към *„Назряващата буря“*

Гледам на тези томове като на продължение на разказа за Първата световна война, който изложих в „Световната криза“, „Източният фронт“ и „Последствията“. Заедно те съставят една хроника за новата Тридесетгодишна война.

Както в предишните томове, доколкото беше възможно, следвах метода на Дефо в „Записките на един кавалер“, където авторът обвързва хрониката и дискусията на големи военни и политически събития с нишката на личните преживявания на един човек. Може би аз съм единственият човек, който е преминал през тези два върховни катаклизъма в историята на човечеството на висок политически пост. Но докато в Първата световна война заемах отговорни, но подчинени длъжности, повече от пет години по време на втората война с Германия бях глава на правителството на Негово Величество. Затова пиша от различна гледна точка и с повече авторитет, отколкото това беше възможно в по-ранните ми книги. Не описвам нещата като история, защото това ще е дело на друго поколение. Но с увереност твърдя, че този труд е принос към историята, който ще е от полза за бъдещето.

Тези трийсет години на действие и защита на моите възгледи представляват и изразяват житейския ми стремеж и аз съм съгласен да бъда съден според тях. Придържах се към принципа си никога да не критикувам някаква военна мярка или политика след събитието, ако преди това не съм изразил публично или официално мнението си или не съм изказал предупреждение относно него. В много случаи дори смекчих остри-

те противоречия, които съществуваха по дадени въпроси. Не ми се искаше да пиша за тези разногласия с толкова много хора, които харесвах или уважавах, но нямаше да е правилно да не предоставя на бъдещето уроците от миналото. Нека никой не гледа отвисоко на тези почтени, доброжелателни хора, чиито действия са записани на тези страници, без преди това да надникне в собственото си сърце и да направи преглед на начина, по който той е изпълнил обществения си дълг, като след това приложи уроците на миналото към бъдещото си поведение.

Не бива да мислите, че очаквам всички да се съгласят с онова, което казвам, нито че записвам само онова, което ще бъде популярно. Давам свидетелството си според принципите, от които се ръководя. Положих максимални усилия да проверя истинността на фактите, но непрекъснато излизат на бял свят неща от заловените документи или други разкрития, които могат да хвърлят нова светлина върху изводите, които съм направил.

Един ден президентът Рузвелт ми каза, че е поискал публично предложения за това, как да се нарича тази война. Веднага казах: „Ненужната война“. Никога не е имало друга война, която да можеше да бъде спряна по-лесно от тази, която току-що разруши и малкото, което беше оцеляло от света след предишната война. Трагедията на човечеството достига кулминацията си във факта, че след всички тези усилия и жертви, дадени от стотици милиони хора, въпреки многобройните победи на праведната кауза, ние все още не сме намерили мир или безопасност, и сме в хватката на още по-големи опасности от онези, които преодоляхме. Надявам се искрено, че размисълът върху миналото може да послужи за ръководство за бъдещето, да даде възможност на едно ново поколение да поправи някои от грешките на миналите години, и така да управлява назряващите величествени събития на бъдещето според нуждите и честта на човечеството.

Уинстън Спенсър Чърчил

Чартуел,
Уестърхам,
Кент

Март 1948 г.

ПОУКАТА ОТ ТОЗИ ТРУД:

На война: Твърдост

В поражение: Упоритост

При победа: Великодушие

В мир: Доброжелателност

Съдържание

От издателя.....	5
Извадки от предговора към „Назряващата буря“.....	7

КНИГА I

Километровите камъни по пътя към катастрофата 13

Глава I. Лекомислието на победителите. 1919 – 1929 година.....	15
Глава II. Мирът в своя апогей. 1922 – 1931 година.....	28
Глава III. Адолф Хитлер.....	40
Глава IV. Годиините на скакалците. 1931 – 1933 година.....	51
Глава V. Сцената постепенно потъва в мрак. 1934 година.....	65
Глава VI. Загуба на военновъздушния паритет. 1934 – 1935 година.....	76
Глава VII. Предизвикателство и отклик. 1935 година.....	86
Глава VIII. Санкции срещу Италия. 1935 година.....	97
Глава IX. Хитлер атакува. 1936 година.....	111
Глава X. Пауза, заредена с напрежение. 1936 – 1938 година.....	121
Глава XI. Г-н Идън в Министерството на външните работи: неговата оставка.....	136
Глава XII. Насилието над Австрия. Февруари. 1938 година.....	146
Глава XIII. Чехословакия.....	159
Глава XIV. Мюнхенската трагедия.....	169
Глава XV. Прага, Албания и полската гаранция.....	180
Глава XVI. На прага на войната.....	190
Глава XVII. Странната война.....	206
Глава XVIII. Задачата на Адмиралтейството.....	217
Глава XIX. Фронтът във Франция.....	236
Глава XX. Скандинавия, Финландия.....	245
Глава XXI. Норвегия.....	258
Глава XXII. Падането на правителството.....	270

Книга II

Сами

Глава I. Националната коалиция	281
Глава II. Битката за Франция.....	301
Глава III. Походът към морето	319
Глава IV. Избавлението на Дюнкерк	331
Глава V. Устремът към плячката.....	345
Глава VI. Обратно във Франция. 4 – 12 юни	354
Глава VII. Отбраната на страната и механизмът на контраатаката	364
Глава VIII. Френските мъки	375
Глава IX. Адмирал Дарлан и френският флот: Оран	389
Глава X. На разстояние.....	400
Глава XI. Операция „Морски лъв“	414
Глава XII. Битката за Британия	426
Глава XIII. „Лондон ще го понесе“	439
Глава XIV. Заем-наем.....	455
Глава XV. Победа в пустинята.....	464
Глава XVI. Разширяващата се война.....	480
Глава XVII. Битката за Атлантика	489
Глава XVIII. Югославия и Гърция.....	501
Глава XIX. Пустинният фланг Ромел: Тобрук	518
Глава XX. Крит.....	525
Глава XXI. Последната кампания на генерал Уейвъл	536
Глава XXII. Съветското възмездие	549
Индекс	563

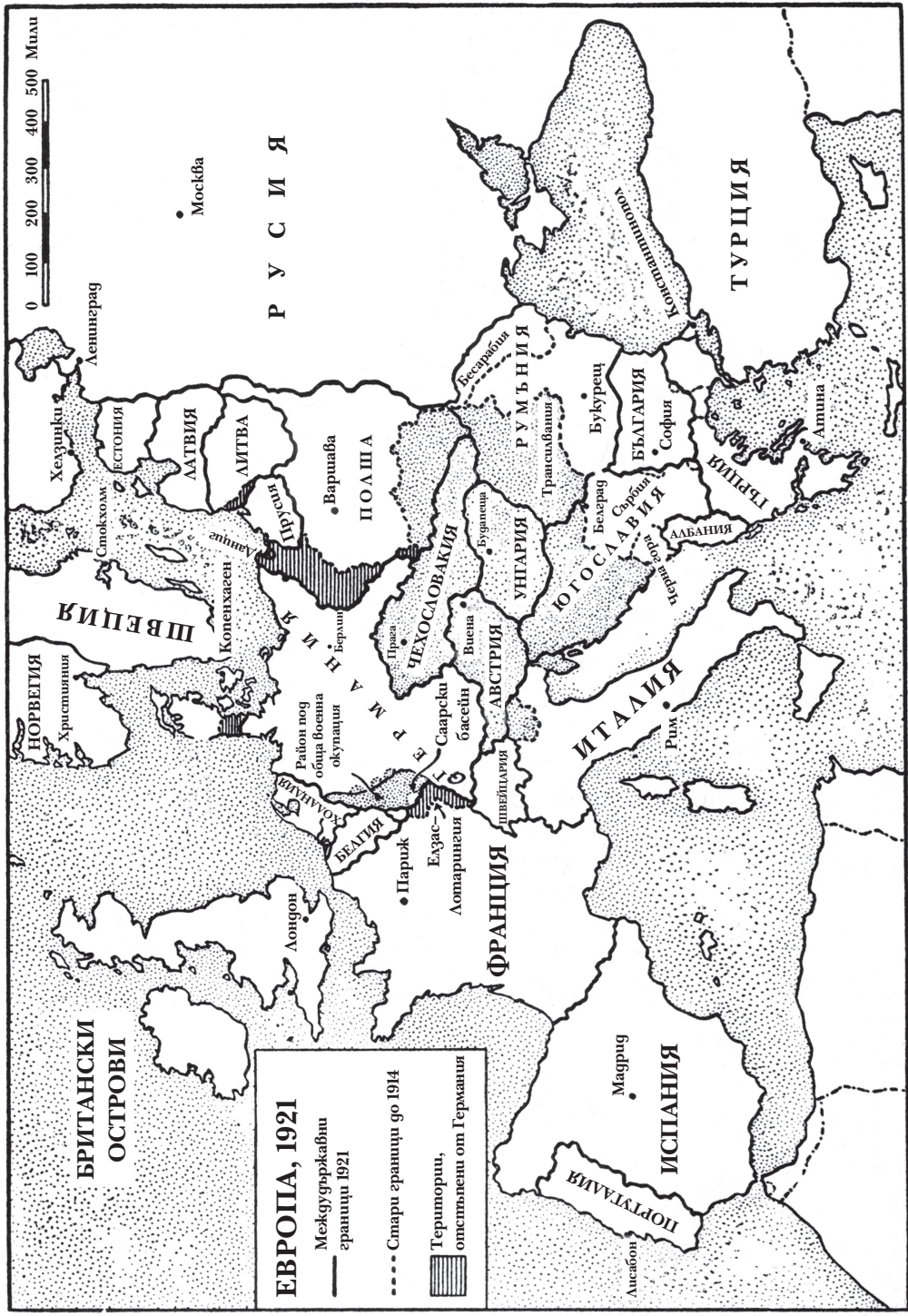
КНИГА I

Километричните камъни по пътя към катастрофата

1919 г. – 10 май 1940 г.

Един ден президентът Рузвелт ми каза, че питал хората как биха нарекли войната. Веднага отговорих: „Неужната война“. Никога не е имало друга война, която би могла да се предотврати по-лесно от тази, която току-що беше опустошила онова, което беше останало от света след предишната война.

0 100 200 300 400 500 Мили

Ленинград

Москва

РУСИЯ

НОРВЕГИЯ

Христиания

ШВЕЦИЯ

Хельсинки

ЕСТОНИЯ

Стокхольм

ЛАТВИЯ

ЛИТВА

Вильнюс

Варшава

ПОЛША

Берлин

ПРИСА

ПРАГА

ЧЕХОСЛАВАКИЯ

Вена

СААРСКИ БАСЕЙН

ВЕНА

АВСТРИЯ

Будапешт

УНГАРИЯ

Белград

Сарајево

ЮГОСЛАВИЯ

Тирена

АЛБАНИЯ

Солуна

БЪЛГАРИЯ

София

Букурест

Трансильвания

Бессарабия

РУМЪНИЯ

Атина

ГРЕЦИЯ

Копенгаген

ДАНЦИЯ

Копенгаген

ИЗТОЧНА

ЕВРОПА

Лондон

БРИТАНСКИ

ОСТРОВИ

Океан

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Ирландия

Глава I

Лекомислието на победителите 1919 – 1929 година

След края на Световната война от 1914 г. настъпи дълбоко убеждение и почти повсеместна надежда, че в света вече ще владее мир. Това искрено желание на всички народи можеше лесно да бъде постигнато чрез постоянстване в праведните убеждения и чрез благоразумие и мъдрост. Изразът „война, която да сложи край на войните“ беше в устата на всички и бяха предприети стъпки той да бъде превърнат в действителност. Президентът Уилсън, възплаващ – както се смяташе тогава – властта на Съединените щати, изложи идеята за Обществото на народите пред всички умове на човечеството. Съюзническите войски бяха на бреговете на Рейн и бяха завзели позиции дълбоко в победената, обезоръжена и гладна Германия. В Париж предводителите на победилите армии обсъждаха и дискутираха бъдещето. Пред тях беше разгърнатата картата на Европа, която те се канеха да прекроят според своята воля. След петдесет и два мъчителни и опасни месеца тевтонската коалиция беше оставена на милостта им и нито един от нейните четирима членове не можеше да окаже и най-малкото съпротивление. Германия, водачът и предният фронт на агресията, смятана от всички за главната причина за катастрофата, сполетяла света, беше останала на милостта или волята на победителите, които също бяха зашеметени и разтърсени от преживените мъчения. И нещо повече, тази война не беше война на правителствата, а на народите. Цялата жизнена сила на най-великите нации беше изляна в гнева и касапницата. Военните предводители, събрани в Париж през лятото на 1919 г., бяха отнесени там от най-силните и най-

бурните приливни вълни в цялата досегашна човешка история. Отменили бяха дните на Утрехтския и на Виенския договор, когато аристократични държавници и дипломати, победители и победени, се срещаха за учтиви и изпълнени с уважение обсъждания и необременени от говорилнята и бъркотията на демокрацията, можеха да преоформят системите въз основа на принципите, за които се бяха споразумели заедно. Народите, носени от своите страдания и вдъхновени от внушаваните на масите учения, ги бяха наобиколили и наброявайки милиони, настояваха за пълно възмездие. Тежко проклятие очакваше лидерите, качени на замайващите си победоносни върхове, ако на масата на преговорите отхвърляха онова, което войниците бяха извоювали по стотиците просмукани с кръв бойни полета.

Франция в правото си, както поради своите огромни усилия, така и според своите огромни загуби, беше застанала начело. Почти милион и половина французи бяха загубили живота си, защитавайки земята на Франция, върху която се бяха изправили пред нашественика. Пет пъти в течение на сто години, през 1814, 1815, 1870, 1914 и 1918 г., кулите на Нотър Дам бяха съзирали огъня на пруските оръдия и бяха чували гърмежите на канонадата им. В продължение на четири ужасни години тринайсет френски провинции лежах в жестоката хватка на пруската военна власт. Огромни области бяха опустошавани систематично от врага или биваха съсипвани при сблъсъците на армиите. От Вердюн до Тулон едва ли имаше дом или семейство, които да не са оплаквали мъртви или приютявали осакатени хора. За онези французи – а много от тях заемаха високи позиции на власт, – които се бяха били и бяха изстрадали 1870 г., изглеждаше почти като чудо, че Франция излиза победител от несравнимо по-ужасния конфликт, който току-що беше завършил. През целия си живот те се бяха страхували от Германската империя. Те си спомняха превантивната война, която Бисмарк се беше опитал да води през 1875 г.; те си спомняха бруталната заплаха, която свали от власт Делкасе през 1905 г.; те бяха треперили по време на Танжерската криза през 1906 г., при Босненската криза през 1908 г. и заради Агадирската криза през 1911 г. Речите на кайзера за „размахания юмрук“ и „лъскането на доспехите“ може и да предизвикваха насмешка в Англия и Америка, но звучаха ужасно реалистично в сърцата на французите. Почти петдесет години те бяха живели под заплахата на германските оръжия. И ето сега, с цената на много френска кръв, дългото потисничество беше отхвърлено. Нямахте съмнение, че най-после ще настъпят мир и сигурност. С вълнение френският народ издигна глас: „Никога вече!“.

Но бъдещето беше натежало от предзнаменования. Населението на Франция беше едва две трети от това на Германия. Френското население беше застигнало на едно ниво, докато населението на Германия растеше. След по-малко от десетилетие годишният набор на немски младежи, достигащи военна възраст, щеше да бъде два пъти по-голям от този във Франция. Германия беше воювала почти сама срещу целия свят и за малко не победи. Онези, които знаеха много, знаеха добре, че на няколко пъти резултатът от Голямата война беше на възходите, знаеха и случайностите, и шансовете, които обърнаха победата на другата страна. Каква беше вероятността в бъдеще великите Съюзници отново да се появят с милионни армии на бойните полета на Франция или на Изтока? Русия лежеше в руини и конвулсии, преобразена и неприличаща на себе си. Италия можеше да се окаже на страната на врага. Великобритания и Съединените щати бяха отделени от Европа с морета и океани. Самата Британска империя беше скрепена от връзки, които никой освен нейните поданици не можеше да разбере. Каква комбинация от събития можеше отново да събере заедно и да доведе във Франция и Фландрия страшните канадци от Вими Ридж, славните австралийци от Вийерс – Бретоно, неустрашимите новозеландци от полята на Пашендейл, непоколебимите индийски части, които през суровата зима на 1914 г. бяха удържали фронта край Арментиер? Кога пак миролюбивите, безгрижни, антимилитаристично настроени британци щяха да вървят по равнините на Артоа и Пикардия с армии от по два или три милиона души? Кога пак океанът ще пренесе до Шампан и Аргонската гора великолепни американски мъже? Изтощени, с оредели редици, но безспорни господари на момента, французите се вглеждаха в бъдещето с признателно възхищение и непреодолим ужас. Тогава къде беше СИГУРНОСТТА, без която всичко спечелено изглеждаше без стойност и животът, макар и сред радостта от триумфа, беше почти непоносим? Сигурността, постигната на всяка цена и с всякакви методи, макар и сурова, и дори груба, беше жизненоважна необходимост.

В Деня на примирието германските войници поеха в стегнат строй към родината си. „Те се биха добре – отсече по войнишки маршал Фош, главнокомандващ Съюзническите войски, увенчан с лаврите на победата, – нека си запазят оръжията.“ Но поиска Рейн да бъде френската граница. Германия може да е обезоръжена, военната ѝ система да е разбита, крепостите ѝ да са в руини; Германия може да е бедна, да е натоварена с безкрайни репарации, да стане жертва на международните вражди, но всичко това ще трае само десет или най-много двацет

години. Неунищожимото могъщество на „всички германски племена“ ще се надигне отново и неугасимите войнолюбиви пламъци на Прусия отново ще запламтят. И тогава Рейн, широкият, дълбок и бързоструен Рейн, който ще е в ръцете на френската армия, ще бъде преграда и щит, зад който Франция ще може да живее поколения наред. Но чувствата и възгледите на англоезичния свят, без чиято помощ Франция би била покорена, бяха много различни. Териториалните клаузи на Версайския договор на практика оставиха Германия непокътната. Тя продължи да бъде най-голямата хомогенна национална единица в Европа. Когато маршал Фош чул за подписването на Версайския мирен договор, казал: „Това не е мир. Това е примирие за двайсет години“.

* * *

Икономическите клаузи на Договора бяха злонамерени и неразумни до такава степен, че бяха очевидно безполезни. Германия беше осъдена да плати огромни репарации. Тези постулати бяха израз на гнева на победителите, както и на невъзможността на техните народи да разберат, че никоя победена нация или общност не може да плати достатъчно за загубите, нанесени от модерната война.

Масите продължаваха да тънат в невежество дори и относно най-простите икономически факти, и техните водачи, в стремежа си към техните изборни гласове, не смееха да им ги разяснят. Вестниците както обикновено отразяваха и подчертаваха преобладаващите мнения. Малко на брой гласове се надигнаха да обяснят, че плащането на репарациите може да бъде извършено единствено чрез използването на услуги или чрез физическо транспортиране на стоките с вагони през сухопътните граници или с кораби по океана; или че когато тези стоки пристигнат в изискващата ги страна, ще изместят местната промишленост, освен в много примитивните или строго контролираните общества. На практика, както вече бяха разбрали дори и руснаците, единственият начин да се заграби плячка от победената страна, е да се изнесе всяко желано движимо имущество, както и да се отведат част от мъжете на нацията като временни или постоянни роби. Но печалбата, получена при тези процеси, изобщо не достига до цената на разходите за войната. Никой от властниците не притежаваше интелигентността, влиянието или силата да се абстрахира от безразсъдството на обществото и да заяви открито пред електората тези основни брутални факти; нито пък щяха да му повярват, ако го беше направил.

Триумфиращите Съюзници продължаваха да настояват, че ще изстискат Германия като лимон, „докато семките не запищят“. Всичко това се отрази значително на благополучието на света и настроението на германския народ.

В действителност обаче тези клаузи никога не бяха изпълнени. Точно обратното, докато победоносните сили експроприираха германски ценности на стойност около един милиард лири стерлинги, няколко години по-късно на Германия бяха предоставени заеми за повече от милиард и половина лири стерлинги, главно от Съединените щати и Великобритания, и това позволи на Германия бързо да поправи опустошенията от войната. И понеже този очевидно прекалено щедър акт беше придружен от воя на нещастното и огорчено население на страните победителки, както и от уверенията на техните държавници, че Германия ще бъде принудена да плати „до последната стотинка“, благодарност или признателност за това не беше очаквана, нито получена.

Историята ще определи всички тези трансакции като безразсъдни. Те помогнаха да се развият както военното проклетие, така и „икономическата виелица“, за които ще говорим по-нататък. Всичко това е тъжната история на една сложна идиотщина, чието създаване погълна много труд и добродетели.

* * *

Втората основна трагедия беше разпадането на Австро-унгарската империя със Сенжерменския и Трианонския договор. Векове наред това оцеляващо въплъщение на Свещената Римска империя осигуряваше съвместен живот с предимствата на търговията и сигурността на огромен брой народи, никой от които навремето си не би имал силата или жизнеността самостоятелно да устои на натиска на енергичната Германия или на Русия. Всички тези народи искаха да се освободят от федералната или имперска структура и насърчаването на тези техни желания изглеждаше проява на либерална политика. Балканизацията на Югоизточна Европа напредна с бързи крачки с последвалото относително облагородяване на Прусия и Германския райх, които, макар и уморени и с белези от войната, бяха останали непокътнати и представляваха местна доминанта. Нямаше нито един от народите и нито една от провинциите, които съставляваха империята на Хабсбургите, на които независимостта да не беше донесла мъките, запазени от древните поети и теолози за осъдените на вечно проклетие. Благородната столица Виена, дом

на толкова дълго защитавана култура и традиции, център на толкова много пътища, реки и железопътни линии, беше оставена гола, боса и гладна, като величествен търговски център в обедняла област, чиито обитатели са заминали нанякъде.

Победителите наложиха на немците всички отдавна преследвани идеали на либералните западни нации. Те бяха освободени от бремето на задължителната военна служба и от необходимостта да поддържат тежко въоръжение. Огромните американски заеми им бяха дадени насила, макар че немците не бяха кредитоспособни. Във Ваймар беше постановена една демократична конституция, която беше в хармония с най-последните нововъведения. Императорите бяха изгонени, неизвестни личности бяха избрани на власт. Под тази слабовата тъкан кипяха страстите на могъщия, победен, но по същество ненаранен германски народ. Предразсъдъците на американците срещу монархията ясно показваха на победената империя, че ще получи по-добро отношение от страна на Съюзниците като република, а не като монархия. Мъдрата политика би трябвало да короняса и укрепи Ваймарската република с конституционен суверен в лицето на невръстния внук на кайзера под опеката на регентски съвет. Но вместо това в националния живот на германския народ беше отворена зееща пропаст. Всички силни елементи, военни и феодални, които можеха да се обединят под идеята за конституционна монархия и заради нея да уважат и поддържат новите демократични и парламентарни процеси, бяха неориентирани по това време. Ваймарската република, заедно с всичките си капани и благословии, беше смятана за наложена от врага. Тя не можеше да спечели нито лоялността, нито въображението на немския народ. Търсейки магическо решение, немците отчаяно се опитаха да издигнат остарелия маршал Хинденбург. Но след това могъщите сили останаха без посока, зейна пропаст и в тази пропаст след известно време с бодра крачка навлезе един луд, обладан от свиреп гений, носителят и изразителят на най-бурната омраза, която някога е прояждала човешки гърди – ефрейтор Хитлер.

* * *

Франция беше обезкръвена от войната. Поколениято, което от 1870 г. мечтаеше за отмъщение, триумфираше, но на ужасната цена на националната жизнена сила. Зората на победата беше посрещната от една изтощена Франция. Дълбокият страх от Германия все още държеше в

хватката си френския народ в утрото на неговия смайващ успех. Именно този страх беше подтикнал маршал Фош да поиска Рейн да е границата, за да бъде Франция защитена спрямо нейната далеч по-голяма съседка. Но британските и американските държавници смятаха, че абсорбирането на заселени с немци области във френската територия противоречи на Четиринайсетте точки и на принципите на национализма и самоопределянето, върху които трябваше да се базира Мирният договор. Затова те се противопоставиха на Фош и на Франция. Те спечелиха на своя страна Клемансо, като обещаха: първо, съвместна англо-американска гаранция за защитата на Франция; второ, демилитаризирана зона; и трето, тотално и трайно обезоръжаване на Германия. Клемансо прие това въпреки протестите на Фош и своите собствени предчувствия. Уилсън, Лойд Джордж и Клемансо подписаха Договора за гаранцията. Американският Сенат отказа да ратифицира договора. Те отмениха подписа на президента Уилсън. А на нас, които поддържахме толкова много неговите желаниа и мнение в цялата дейност по мирните договори, без много заобикалки ни беше казано, че трябва да се запознаем по-добре с американската конституция.

Суровата доминираща фигура на Клемансо, с неговия световен авторитет и специалните британски и американски контакти, прибързано беше избутана встрани сред страха, гнева и възмущението на френския народ. „Неблагодарността към великите им мъже характеризира могъщите народи“ – е казал Плутарх. Не беше разумно Франция да покаже тази черта на характера в момент, в който беше толкова печално отслабнала. Тя не можа да намери кой знае каква компенсираща сила в съживяването на груповите интриги и безкрайните смени на правителства и министри, които характеризираха Третата република, колкото и изгодни или отвличащи вниманието да бяха те за онези, които участваха в тях.

Поанкаре, най-силната фигура сред наследниците на Клемансо, се опита да сформира независима Райнланд под патронажа и контрола на Франция. Това начинание нямаше шансове за успех. Той не се поколеба да се опита да наложи репарации на Германия чрез нашествие в Рур. Това действие несъмнено наложи спазване на договорите относно Германия, но беше сурово осъдено от британското и американското становище. В резултат на общата финансова и политическа дезорганизираност на Германия, заедно с репарационните плащания през периода 1919 – 1923 г., марката се сгромоляса бързо. Гневът на немците, предизвикан от френската окупация на Рур, доведе до обширно безразсъд-

но печатане на банкноти със съвсем съзнателната цел да се унищожи цялата основа на валутата. В крайните етапи на инфлацията стойността на марката беше 43 милиона за една британска лира. Социалните и политическите последствия от тази инфлация бяха смъртоносни и широкомащабни. Спестяванията на средните класи бяха стопени и това осигури притока на последователи на националсоциализма. Цялостната структура на германската индустрия беше изкривена от изникващите като гъби тръстове. Целият работен капитал на страната изчезна. Разбира се, едновременно с това както вътрешният национален дълг, така и индустриалният дълг под формата на фиксирани капитални такси и ипотечи бяха ликвидирани или изплатени. Но това не можеше да компенсира загубата на работния капитал. Всичко това доведе директно до вземането на международни заеми в голям мащаб от една банкрутирала държава – трайна характеристика на последвалите години. Страданията и огорчението на германския народ маршируваха заедно напред, както правят и днес.

Британското настроение към Германия, което в началото беше строго и неумолимо, скоро пое в напълно противоположната посока. Между Лойд Джордж и Поанкаре, чийто наежен характер беше препятствие пред твърдата му проницателна политика, се отвори пропаст. Двата народа се раздалечиха в мисли и действия и британците все повече изразяваха силна симпатия и дори възхищение спрямо Германия.

* * *

Едва-що създадено, Обществото на народите получи почти смъртоносен удар. Съединените щати изоставиха рожбата на президента Уилсън. Самият президент, готов да воюва за идеалите си, получи парализиращ удар, докато правеше първите планове за кампанията си, а след това преживя още почти две години като безполезна развалина, като в края на този период и партията му, и политиката му бяха пометени от президентската победа на републиканците през 1920 г. Отвъд океана в утрото на републиканската победа преобладаваха идеите на изолационизма. Европа трябва да бъде оставена да се вари в собствен сос и да плати законните си дългове. В същото време тарифите бяха вдигнати, за да възпрепятстват навлизането на стоките, единствено чрез които тези дългове можеха да бъдат платени. На Вашингтонската конференция през 1921 г. от Съединените щати бяха направени предложения със сериозни последици и британското и американското правителство потопиха свои-

те бойни кораби и разбиха военните си организации с голямо удоволствие. Това беше направено поради странната логика, че ще е неморално да се обезоръжат победените, ако победителите не направят същото със своите оръжия. Обвинителният англо-американски пръст беше насочен срещу Франция, лишена както от границата си по Рейн, така и от договора за гаранцията си – тя беше обвинена, че поддържа, макар и в много по-малък мащаб, задължителна френска наборна армия.

Съединените щати ясно заявиха на Великобритания, че продължаването на съюза ѝ с Япония, към който японците се придържаха с голяма пунктуалност, ще представлява пречка пред англо-американските отношения. Съответно на това този съюз беше прекратен. Анулирането му остави траен отпечатък върху Япония, която беше смятана за значима азиатска сила от западния свят. Бяха прекъснати много връзки, които впоследствие можеха да имат огромно значение за мира. В същото време Япония можеше да се утешава с факта, че падението на Германия и Русия я беше издигнало временно на трето място сред военноморските сили в света, и то от безспорно най-висок ранг. Макар че Вашингтонският морски договор предписва по-ниско съотношение на силата при капиталните кораби на Япония, Великобритания и Съединените щати (5:5:3), предписаната ѝ квота напълно отговаря на корабостроителните и финансовите ѝ възможности за години напред и тя с внимателен поглед наблюдава как другите две водещи морски сили си намаляват взаимно броя на корабите далеч под нивото, което им позволяват техните ресурси и което изискват техните задължения. Така и в Европа, и в Азия победилите съюзници бързо създават условия, които в името на мира проправят безпрепятствено пътя за подновяване на войната.

Докато всички тези неблагоприятни събития ставаха сред непрестанното бърборене на добронамерени мнения от двете страни на Атлантическия океан, в Европа се появи една нова и много по-ужасна от империализма на царете и кайзерите причина за разпра. Гражданската война в Русия завърши с абсолютната победа на Болшевишката революция. Съветските армии, които напредваха, за да подчинят Полша, бяха отблъснати в битката за Варшава, но Германия и Италия едва не се поддадоха на комунистическата пропаганда и замисли, а Унгария всъщност за кратко време попадна под контрола на комунистическия диктатор Бела Кун. Макар че маршал Фош мъдро отбеляза, че „болшевизмът никога не успя да прекоси границите на победата“, в ранните следвоенни години основите на европейската цивилизация се разклатиха значително. Фашизмът беше сянката или грозното дете на комунизма. Докато

ефрейтор Хитлер се предоставяше на услугите на немската офицерска класа в Мюнхен, като събуждаше у войниците и работниците свирепа омраза към евреите и комунистите, които той обвини за поражението на Германия, друг един авантюрист, Бенито Мусолини, даде на Италия нов вид правителство, което, макар и да твърдеше, че спасява италианския народ от комунизма, всъщност го издигна на власт като диктатор. Както фашизмът произлезе от комунизма, така от фашизма пък произлезе нацизмът. Така се появиха и развиха тези сродни движения, които бяха отредени не след дълго да потопят света в един още по-ужасен конфликт, за който никой не може да твърди, че завърши с унищожението им.

* * *

И въпреки това остана една здрава гаранция на мира. Германия беше обезоръжена. Цялата ѝ артилерия и оръжията ѝ бяха унищожени. Флотилията ѝ вече беше потопена в Скапа Флоу. Огромната ѝ армия беше разпусната. Съгласно Версайския договор само една професионална свръхсрочна армия, която не надхвърля сто хиляди души и не е в състояние да натрупва резерви, беше разрешено да остане в Германия за поддържане на вътрешния ред в страната. Вече не се провеждаше годишно обучение на наборници, кадрите, създадени за целта, бяха разпуснати. Бяха положени максимални усилия да се сведе до минимум офицерският състав. Не бяха разрешени никакъв вид военновъздушни сили. Подводниците бяха забранени и немската флота беше ограничена до няколко кораба под десет хиляди тона. Съветска Русия беше оградена от Западна Европа с кордон от свирепо настроени антиболшевишки държави, които се бяха откъснали от бившата царска империя в нейната нова и още по-ужасяваща форма. Полша и Чехословакия надигнаха независимо глава и изглеждаше, че са си стъпили здраво на краката в Централна Европа. Унгария се беше възстановила от своята доза Бела Кун. Френската армия, застанала на лаврите си, беше несравнимо най-голямата военна сила в Европа и години наред се смяташе, че френските военновъздушни сили също са на високо ниво.

До 1934 г. към властта на победителите не беше отправяно никакво предизвикателство както в Европа, така и по целия свят. През тези шестнайсет години трите бивши съюзника, или дори само Великобритания и Франция, заедно със сътрудниците си в Европа, в името на Обществото на народите и под неговия морален и международен щит, по всяко

време можеха да контролират при желание военната мощ на Германия. Но вместо това до 1931 г. победителите, и най-вече Съединените щати, съсредоточиха усилията си върху това, да извлекат чрез изтощаване на международния контрол своите годишни репарации от Германия. Фактът, че тези плащания всъщност бяха правени единствено от още по-големите американски заеми, сведе целия процес до един абсурд. Не беше постигнато нищо освен лоши чувства. От друга страна, строгото налагане на клаузите на мирния договор по обезоръжаване до 1934 г. щеше да гарантира безкрайно повече, и то без насилие и кръвопролитие, мира и сигурността на човечеството. Но това беше пренебрегнато, докато нарушенията бяха незначителни, и напълно отхвърлено, когато те придобиха сериозни размери. Така и последното средство за опазване на трайния мир беше отхвърлено. Престъпленията на победените намират основа и обяснение, макар и не извинение, разбира се, в лекомислието на победителите. Без това лекомислие престъпленията не биха били изкушение, нито биха били възможни.

* * *

На тези страници се опитвам да пресъздам някои от случилите се неща, както и впечатленията, които в ума ми формират разказа на върхлитащата човечеството най-ужасяваща трагедия в цялата му бурна история. Тя се прояви не само като унищожението на живот и имущество, неразделно съпътстващи войната. В Първата световна война също имаше страшна касапница на войници и много от натрупаните съкровища на народите бяха опустошени. Но с изключение на крайностите на руската революция, в края на войната основната тъкан на европейската цивилизация остана непокътната. Когато бурята и пушилката на канонадите внезапно престанаха, народите, въпреки враждата си, можеха все още да се познаят помежду си като отделни исторически националности. Като цяло законите на войната бяха спазени. Военните мъже се бяха били едни срещу други на обща професионална основа. Победители и победени все още запазваха характера на цивилизовани държави. Беше сключен тържествен мир, който, с изключение на неналожимите финансови аспекти, се придържаше към принципите, които през деветнайсети век бяха започнали все повече да регулират отношенията на просветените народи. Беше провъзгласена властта на закона и беше сформиран световен инструмент, който да предпазва всички нас, и особено Европа, от нови трусове.

По време на Втората световна война всяка междучовешка връзка беше прекъсната. Под управлението на Хитлер, на което те сами позволиха да бъдат подчинени, немците извършиха престъпления, които не намират равни на себе си по мащаб и злина в цялата тъмна част на човешката история. Масовото систематично избиване на шест или седем милиона мъже, жени и деца в немските екзекуционни лагери далеч надхвърли кланетата на Чингиз хан. Умишленото изстребване на цели народи беше замислено и провеждано както от Германия, така и от Русия в Източната война. Отвратителният процес на бомбардиране на незащитени градове от въздуха, който немците започнаха, беше откъснен двайсетократно от постоянно набиращите военна мощ Съюзници и достигна кулминацията си с използването на атомните бомби, които опустошиха Хиросима и Нагасаки.

В крайна сметка ние излязохме от една сцена на материално унищожение и морален хаос, каквито миналите столетия дори не са могли да си представят. След всичко онова, което понесохме и постигнахме, се намираме все още изправени пред проблеми и заплахи, далеч пострашни от онези, които едва успяхме да преодолеем.

Целта ми като на човек, живял и действал през онези дни, е да покаже колко лесно трагедията на Втората световна война би могла да бъде избегната; как злонамереността на злите беше подсилена от слабостта на добродетелните; как на структурата и обичаите на демократичните държави – ако те не са обединени в по-големи организации – им липсват онези елементи на постоянство и убеденост, които могат да гарантират сигурност на масите; как никоя политика, дори и да се отнася до въпросите на самосъхранението, не се следва системно повече от десет – петнайсет години. Ще видим как съветите на благоразумието и въздържанието могат да се превърнат в основни агенти на смъртната опасност; как може да се окаже, че средната линия, възприета от желание за сигурност и спокоен живот, може да доведе направо във вихъра на опасността. Ще видим колко абсолютна е необходимостта от широк път на международни действия, следван от много държави заедно в течение на години, независимо от възходите и паденията на националната политика.

Беше проста политика Германия да бъде обезоръжена и победителите да бъдат адекватно въоръжени в течение на трийсет години, като междуременно, дори и да не можеше да бъде постигнато помирение с Германия, да бъде изградено едно истинско и силно Общество на народите, способно да осигури това, договорите да се спазват или да бъдат

променяни единствено по пътя на обсъждането и съгласието. Когато три или четири силни правителства, действащи заедно, поискат от своите народи страшни жертви, когато тези жертви са дадени безотказно за общата кауза и когато дълго желаните резултати са постигнати, изглежда мъдро обединените действия да продължат, за да не бъдат провалени поне необходимите неща. Но могъществото, цивилизоваността, учеността, познанието, науката на победителите не успяха да изпълнят това просто изискване. Те живяха ден за ден, от избори на избори, докато накрая, след като бяха изминали едва двайсет години, се чуха ужасяващите бойни тръби на Втората световна война и ние трябваше да напишем за синовете на онези, които воюваха и умряха вярно и мъжествено:

*Рамо до рамо, в болезнена близост,
те с мъка пристъпват, напускат
широките светли поля на живота.¹*

---

¹ Зигфрид Сасун.